

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Icke-kommersiell-Dela Lika 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/se/> Verket har publicerats i www.globalarkivet.se.

Ur tidskriften Södra Afrika nr. 2 2010

Afrika-rapportering med påtagliga brister

Stereotypa bilder av afrikaner presenteras alltför ofta i svenska media och när alternativa pressröster tystnar ökar faran för att enögdheten ökar i rapporteringen. Tendensen är mycket oroande menar Linn Hjort och Åsa Eriksson.

I ÖVER 40 ÅR HAR SÖDRA AFRIKA och dess föregångare Afrikabulletinen och Sydväst Afrika Informationsbulletin getts ut med ambitionen att bidra till en fördjupad bild av politik och utveckling på den afrikanska kontinenten. När magasinet nu läggs ned tystnar en av få tryckta medier på svenska som ger plats åt bakgrundsanalyser och andra ämnen än konflikter, pandemier och korrupta ledare i en generellt sett mager Afrika-rapportering.

Stora svenska dagstidningar kan förväntas få än större inflytande över svenska läsares bild av Afrika. Bortsett från det ofta snäva valet av frågor som dessa tidningar täcker, delvis dikterat av konkurrensen om utrymme på utrikkssidorna, väcker det också frågor om vems perspektiv som skildras och vilka personer som får komma till tals i rapporteringen.

FÖR ATT FÅ EN BILD AV SVENSKA mainstream-mediers Afrikarapportering har vi tittat på hur några stora tidningar rapporterar från Sydafrika, det land där de få stringers och korrespondenter som bevakar kontinenten är baserade. Vi har valt att gå igenom ett begränsat urval artiklar och inlägg om några frågor som även fått mycket uppmärksamhet i Sydafrika under de senaste åren: mordet på nazistledaren Eugène Terre'Blanche i april i år, kontroversen kring Julius Malema, ledaren för ANC:s ungdomsförbund som tog upp en gammal kampsång samt de främlingsfientliga upploppen som skakade landet under våren 2008.

Låt oss börja med hur mordet på Eugène Terre'blanche framställdes.

Under rubriken "Nu hotar raskrig – kan gå till attack under fotbolls-VM" rapporterade Aftonbladet den 5 april i år om ett Sydafrika "på randen till omfattande raskravaller". Svenska Dagbladet beskrev två dagar senare gatuscener från den lilla staden Ventersdorp "som påminde om Sydafrika för 20 år sedan: vita

och svarta på var sin sida om taggtråden. Kampsånger och glåpord från båda håll".

Befann sig Sydafrika verkligen på randen till ett raskrig för bara några månader sedan? Sydafrikaner vi pratat med ser alla sådana insinuationer som skrattretande eller upprörande.

Eugène Terre'Blanche, ledare för den avsomnande separatistiska rasistorganisationen AWB, som i dag har ett par hundra anhängare, mördades av två svarta lantarbetare han haft anställda, 16 och 21 år gamla, i vad som polisen beskrivit som en dyspyt om löner.

Svenska tidningar återgav de närmsta dagarna okritiskt siffror om att 3 000 vita jordbrukare mördats sedan självständigheten 1994 och rädda jordbrukare respektive arga vita AWB-anshängare intervjuades om den skräck de känner inför våldet i det nya Sydafrika.

DET FANNS TVÅ TYDLIGA PROBLEM i denna rapportering. För det första att siffran 3 000 mördade inte motsades någonstans – trots att bland andra, SAIRR, *South African Institute for Race Relations* hänvisar till en mycket lägre siffra på cirka 1 000. Utan att förringa allvaret i de uttryck våldet i Sydafrika tar sig, anser vi ändå att det är problematiskt att bara rapportera om de siffror som blåser upp teorin om att Sydafrikas vita är extra utsatta för förföljelse.

Det andra problemet handlar om vilka källor som användes under denna rapportering. I de artiklar och radioinlägg vi gått igenom hittar vi ett enda uttalande från en svart arbetare, i Dagens Nyheter mer än en vecka efter mordet, som får vittna om det omfattande brutala våld som många svarta lantarbetare fortfarande utsätts för av sina vita arbetsgivare, efter att demokrati infördes i landet 1994.

Och, som Afrikagruppernas informatör i Sydafrika, Viktoria Olausson, skriver i ett inlägg på Second Opinion den 9 april –

Genom att blåsa upp motsättningar och felaktiga fakta förmedlar svenska media en känsla av ett verkligt existerande "svart hot" mot en vit minoritet.

Foto: Viktoria Olausson

inte vid något av de otaliga mord, brutala misshandelsfall och våldtäkter som svarta arbetare utsatts för, har det rapporterats om att svarta sydafrikaner hotas av "raskrig". Det vi funnit i vår genomgång av denna rapportering är att de vita markägarna och arbetsgivarna har fått i stort sett totalt tolkningsföreträde av situationen och det sammanhang mordet begåtts i, vilket ger svenska läsare en historielös bild av de sydafrikanska klass- och "ras" relationerna.

DESSUTOM BLÅSES MOTSÄTTNINGAR UPP oproportionerligt i delar av rapporteringen. Medan de flesta media rapporterade om att AWB-ledare manat till lugn, inte hämnd, citerar Aftonbladet 5 april AWB-ledaren André Visagie, som säger att "Det finns människor som hotar med våldsaktioner. Vi manar dem att vänta så att vi kan samordna våra handlingar över hela landet."

Artikelförfattaren fortsätter: "Detta kan, noterade observatörer, inträffa under VM-månaderna juni och juli".

Att en rörelse med ett par hundra anhängare skulle lyckas med något sådant är förstås knappast troligt. Aftonbladets rap-

portering framstår därför snarast som ett sätt att skrämma svenska resenärer inför fotbolls-VM och spetsa till de motsättningar som visserligen är svåra men som verkligen inte borde få så stora proportioner.

Svenska Dagbladet rapporterar också den 7 april om att mordet är ett hot mot samförståndet i Sydafrika, men väljer en annan ingång: "Medan hotet från den vita extremhögern avklingat har hotet från den svarta extremnationalismen ökat". En sådan formulering hjälper till att i den övriga rapporteringens sammanhang förmedla känslan av ett verkligt existerande "svart hot" mot en vit minoritet.

Svenska Dagbladet kopplar samman mordet på Terre'Blanche med ANC:s ungdomsförbunds ordförande Julius Malemas val att sjunga sången Ayasab' amagwala på offentliga möten. Den innehåller bland annat uppmaningen dubul'ibhunu, skjut boern (den vita afrikandiska lantbrukaren).

MED MOTIVERINGEN ATT DET ÄR EN gammal kampsång och att uppmaningen inte ska tolkas bokstavligt, fortsätter ANC att ge Malema sitt stöd trots att en domstol olagligförklarar sången

som hets mot folkgrupp. Detta föranleder Svenska Dagbladet att publicera en artikel med rubriken "ANC kräver att få sjunga sånger som uppmanar till mord på vita".

Att Julius Malema är en populistisk, misogyn och Mugabekramande ung man, direkt olämplig att leda ett ungdomsförbund, håller många sydafrikaner, med olika klass- och etnisk bakgrund, med om. Men Svenska Dagbladet fokuserar på den konservativa vita kritiken mot Malema, och rapporterar gång på gång om just sången Aya-sab' amagwala. I de artiklar och radioinslag vi gått igenom hittar vi däremot inget av den kritik som de svarta sociala rörelserna eller organisationerna riktat mot Malema.

I MARS I ÅR VANN EXEMPELVIS organisationen *Sonke Gender Justice* en annan stämning mot Julius Malema för hets mot folkgrupp i diskrimineringsdomstolen. Det gällde hatiska uttalanden han gjort om kvinnor och överlevare av könsrelaterat våld, i samband med våldtäktsrättegången mot presidenten Jacob Zuma.

Den person som var frontfigur för den stämningen är Mbuyiselo Botha, mansaktivist, frihetskämpe under apartheidtiden och ANC-anshänare. Men vi har inte sett honom citeras i de artiklar vi gått igenom.

En annan händelse i Sydafrika som svenska media rapporterade mycket om var de främlingsfientliga upploppen våren och sommaren 2008, då tiotusentals invandrade afrikaner fördrevs från sina hem. Många dödades, många tvingades återvända till sina hemländer.

Oroligheterna, som startade i fattiga och segregerade kåkstäder och spred sig till flera regioner, var våldsamma och de inblandade verkar ha varit "vanliga" människor snarare än organi-

ANC:s ungdomsförbunds ordförande Julius Malema.

serade miliser (även om ANC lade fram möjligheten att de organiserats av någon form av okänd tredje kraft).

Ett axplock ur Svenska Dagbladets täckning av konflikten visar hur lätt det är för journalister att gå i den stereotypa fällan när det gäller beskrivningar av Afrika.

I tre artiklar som Svenska Dagbladet publicerat från TT-AFP och TT-Reuters beskrivs situationer där "ligor" och "mobbar" "drar igenom bostadsområden" för att miss-handla invandrare.

Ett axplock ur Svenska Dagbladets täckning av konflikten visar hur lätt det är för journalister att gå i den stereotypa fällan när det gäller beskrivningar av Afrika.

FÖR ATT UNDERSTRYKA hur brutalt och samtidigt personligt våldet är räknas de vapen som "mobbarna" använder upp i detalj: yxor, machetes, flaskor, träklubbor, knivar, skjutvapen och "tillhyggen".

Dessa beskrivningar både speglar en vanlig samhällsuppfattning av afrikanska män som våldsamma, okontrollerade och hotfulla samt hjälper till att legitimera och ytterligare fastslå den stereotypen.

Svenska Dagbladet ger bakgrundsbeskrivningar till upploppen, men ett stort problem med dessa analyser är hur ANC-regeringen framställs och vilka källor som återges. SAIRR lyfter "svikna förhoppningar, laglöshet och fattigdom" och, inte minst, korruption, som faktorer bakom våldet, utan att någon förklaring ges till varför det var just svarta invandrare som angreps eller vilka det är som tjänar på de väldiga klassklyftorna. Tidningen ger mycket plats åt teorin att dåvarande president Thabo Mbekis attityd till Zimbabwe är ett annat stort skäl till upploppen, då Robert Mugabes diktatur skapat stora flyktingströmmar till Sydafrika.

MEN FAKTORER SOM DEN TIDIGARE apartheidregimens söndra och härskapolitik nämns inte, ej heller kritiseras den nyliberala politik som ger förmåner till företag på arbetandes (och arbetslösas) bekostnad och som skapat några av världens största klassklyftor.

Kanske mest talande i det här exemplet är vilka källor som *inte* återges. Landets stora fackföreningsfederation Cosatu citeras inte, och ingen av de många radikala sociala rörelser som organiserar fattiga människor på gräsrotsnivå får ge sin syn på situationen.

Däremot citeras den sydafrikanske debattören Xolela Mangcu, som får förklara att "våldet är ledarnas egen skapelse" och att det var befrielse-rörelsen som "planterade en våldskultur i våra egna områden". "De kriminella som rekryterades till revolutionen har idag kontroll över staten..." är ett annat citat.

Vi ifrågasätter om det är saklig journalistik att helt okritiskt återge beskrivningar av dem som kämpade emot det brutala apartheidssystemet som "kriminella", och om det är rätt att ge intryck av att det var befrielse-rörelsen som egenhändigt skapade det våld som kom till uttryck under upploppen.

Svenska media tar inte upp inte arvet från apartheid eller kritiserar den nyliberala politik som skapat några av världens största klassklyftor.

Foto: Mari Dahl

En mer balanserad analys borde ha nämnt apartheidregimens inflytande när det gäller att brutalisera ett samhälle och hur denna historia påverkar de konflikter som utspelas idag. Den vitledda, kapitalistiska statsapparaten som under årtionden reagerade genom våld, tortyr och militärtanks i fattiga bostadsområden, borde få en plats i analysen för att förklara det tragiska fenomenet som Sydafrika bevitnade 2008.

Vi anser dessutom att Svenska Dagbladet aldrig borde publicerat artikeln "Nu vill jag bort från Afrika" (27 maj 2008). Reporterns ögonvittnesskildring lyder: "Medan invandrarna drivs ut från svarta bostadsområden är det slående hur många vita sydafrikaner som skyndar till deras hjälp... I kyrkorna ser jag hur vita anländer med säckar fulla av mat och filtar, medan andra lånar ut sina gästrum till flyktingarna."

PÅ ETT ENKELT OCH INSINUANT SÄTT görs här en ytterst komplicerad och i slutändan klassbaserad fråga till en fråga om "ras", där svarta sydafrikaner är brutala mobbmedlemmar som

fördrivar människor medan vita sydafrikaner utgör den hjälpsamma, empatiska delen av mänskligheten.

Med tanke på Sydafrikas rasistiska förflutna, där svarta demoniserades av den vita regeringen och vitägda företag världen över, är detta en obehaglig beskrivning.

Den är dessutom, igen, helt obalanserad. Många, många svarta sydafrikaner engagerade sig i flyktingarnas öden på olika sätt och borde få ha kommit till tals.

Till exempel skulle tidningen kunnat ha intervjuat de gräsrotsorganisationer som finns i kåkstäderna och de invånare i kåkstäderna som avskydde vad som pågick. Johannesburg-baserade Koalitionen mot främlingsfientlighet, till exempel, drog samman människor från kåkstäderna med invandrade afrikaner och ett fåtal aktivister från medelklassen av varierande hudfärg. Några dagar efter utbrotten lyckades koalitionen organisera en stor demonstration mot främlingsfientlighet.

I kåkstaden Alexandra, där utbrotten sägs ha startat, talade en av oss personligen med flera invånare som var ledsna och

Grace, flykting från Zimbabwe och Mondli från Sydafrika leder ett möte som Koalitionen mot främlingsfientlighet ordnade med folk från kåkstäderna och invandrare. Men sådant rapporterades inte i svenska media.

Foto: Linn Hjort

upprörda över det inträffade och som var mycket oroliga för sina utländska grannars välbefinnande.

Att nämna de små demonstrationer som spontant bröt ut i olika kåkstäder, där svarta sydafrikaner bad de fördrivna att komma tillbaka och lovade att beskydda dem, skulle också vara ett sätt att nyansera artikeln och förankra den i den faktiska verkligheten.

Tyvärr saknades dessa inslag i Svenska Dagbladets skildring av en av Sydafrikas svåraste och mest uppmärksammade situationer som skett under den demokratiska regeringen, och det är bara att beklaga.

EFTER ATT HA GÅTT IGENOM 18 ARTIKLAR som behandlar tre olika sociala och politiska händelser i Sydafrika och som publicerats i några av Sveriges största nationella tidningar, tycker vi oss, trots det begränsade urvalet, ändå kunna urskilja några oroande tendenser i rapporteringen.

Vi har funnit att en majoritet av artiklarna reproducerar en stereotyp och grovt förenklad bild av Sydafrika, där vita välbestäta får tolkningsföreträde och svarta unga män framställs som ett hot mot det sydafrikanska "miraklet" av samförstånd och nationell stolthet. Dessutom reduceras frågor som egentligen handlar om klass och exploatering till "rasfrågor".

Som vi försökt visa med hjälp av citat och exempel återupprepas och fastslås dessa stereotyper främst på tre olika sätt:

1. Svarta sydafrikaner och arbetarklassorganisationer är oproportionellt underrepresenterade eller helt frånvarande som källor, medan vita sydafrikaner och politiska organisationer som främst företräder vita och väl besuttna är högst överrepresenterade.
2. Den historiska och sociala kontexten, som apartheidstatens extrema rasism och hyperexploatering, är nästan alltid frånvarande i rapporteringen, liksom sammanhang och händelser som skulle utmana den förenklade bild som nu förs fram. Denna undlåtenhet gör det lättare att tolka sociala sammanstötningar som typiskt "afrikanska" och skilda från "vår" verklighet.
3. Vissa grovt förenklande formuleringar används ibland, som befäster en uppdelning mellan "svart" och "vit".

När magasinet Södra Afrika och andra alternativa media, med ambitionen att fördjupa och problematisera läggs ned, befarar vi att den här formen av stereotyp journalistik kommer att få ännu större utrymme att forma och tolka våra intryck av Afrika och dess sammanhang. Det är en utveckling som inte tillför oss något i form av större förståelse för den sociala och politiska utvecklingen i Sydafrika.

**LINN HJORT
ÅSA ERIKSSON**